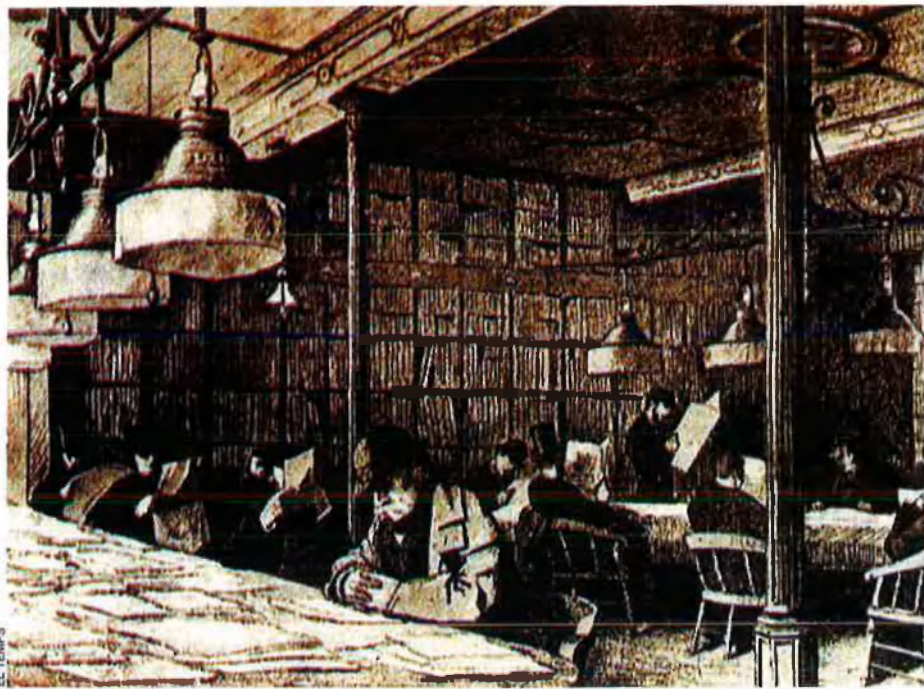

Era força sabut que la colla francmaçònica dels Valentí Almirall i Conrad Roure va fundar l'Ateneu Lliure de Barcelona el 1878 a conseqüència de la intolerància de la junta de l'Ateneu Barcelonès. Aquest esperit intolerant, producte de la por al progrés científic i del pes social, feixuc i anacrònic, de la jerarquia catòlica, s'havia traduït en un tomb a la dreta més reaccionària de la junta i, sobretot en la prohibició, l'any anterior, d'uns cicles de conferències que ja s'havien engegat, com el que dictava el també francmaçó Joaquim M. Bartrina, amic d'Almirall, sobre "Amèrica precolombina".

Amb l'argument que Bartrina hi contradià textos bíblics i que això que havia suscitat alarma entre alguns socis i podia provocar un conflicte i alterar la convivència de la casa, la junta presidida per Manuel Duran i Bas, reunida el 24 d'abril del 1877, dos dies després de la conferència inaugural del cicle de Bartrina, va aplicar l'article 48 del reglament, segons el qual es podia acordar la suspensió de les sessions on els professors defensessin idees que es dirigissin a atacar "la religió, la forma de govern establerta, les lleis i els principis fonamentals de l'ordre moral".

El que no era tan conegut, fins al punt que havia passat desapercbut fins ara, és que a més de la prohibició del cicle del germà d'Almirall i Roure, Joaquim M. Bartrina –i d'un anterior sobre filosofia positivista endegat pel soci Pere Estasén i Cortada, advocat, filòsof, economista i geògraf– es va produir un altre fet que va motivar que el febrer del 1878, Almirall i Roure es donessin de baixa de l'entitat i el mes següent fundessin l'Ateneu Lliure: que Almirall va ser derrotat clarament en el procés electoral d'una de les set seccions de l'entitat, seccions que participaven en la composició de la junta directiva i l'elecció del seu president.

Ara ho podem saber perquè per primer cop s'ha elaborat una detallada i exhaustiva història de l'Ateneu Barcelonès, *L'Ateneu i Barcelona. 1 segle i 1/2 d'acció cultural*, volum publicat per La Magrana, amb la col·laboració de la Diputació de Barcelona, de gairebé 600 pàgines, llibre que corona els actes de l'Any Ateneu. Els textos han estat elaborats per un equip de vint-i-un historiadors dirigit per Jordi Casassas, histo-

Del fred intolerant al confort civilitzat

La història barcelonesa i catalana del XIX i del XX ha travessat sovint les parets de les diverses seus de l'Ateneu Barcelonès. Per primer cop, la vida ateneïsta ha estat recollida exhaustivament.

riador que ja l'any 1986 havia fet una història de l'entitat, no tan exhaustiva, *L'Ateneu Barcelonès. Dels seus orígens als nostres dies*, que també va publicar La Magrana.

Valentí Almirall va encapçal·lar el mes de maig del 1877 una llista per presidir

la problemàtica secció de Ciències Morals i Jurídiques, al costat d'altres figures del republicanisme i del lliurepensament –la francmaçoneria– com Pompeu Gener, Antoni Josep Torrella, Francesc Pujals i Ricard Esteve i Eusebi Jover. La seva derrota, llegim en el capítol corresponent, redactat per Jordi Casassas i Joaquim Coll, va ser absoluta davant la candidatura conservadora que encapçalava el notari Francesc d'Assís Jaumar, al costat d'altres figures del catolicisme, de la crostra o moderats. Mentre que la llista d'Almirall recollia una mitjana de 35 vots, la de Jaumar en va obtenir gairebé el doble.

"Va ser doncs –escriuen Casassas i Coll– un enfrontament directíssim entre progressisme i conservadorisme que, curiosament, ha passat desapercbut fins ara per a tots els biògrafs d'Almirall." Però, continuen els dos historiadors, no va ser l'únic enfrontament d'aquell mes de maig del 1877.

En efecte, a totes les sessions, a excepció de la de Ciències Exactes, on el

D. MANUEL DURAN I BAS.
1867, 1872 y 1876.

La freda sala de lectura de l'Ateneu Barcelonès de la Rambla, en un dibuix de la *Il·lustració Catalana*, del 1881. Manuel Duran i Bas, primer president de l'Ateneu Barcelonès.

perit de la Il·lustració i formada en la germanor francmaçònica.

Per poder veure aquesta història de ben a prop, i tot el procés que porta a la gairebé miraculosa creació i supervivència –va saber superar l'impacte de la Guerra Civil i del primer franquisme– de l'entitat més representativa de la història cultural i política de la Barcelona i la Catalunya del XIX i del XX, tenim ara el gran llibre coordinat per Jordi Casassas.

Per sort per a la casa, la crisi del 1877-78 va ser superada. Amb l'elecció de personalitats moderades a la presidència, i la reintegració progressiva de molts intel·lectuals progressistes, es va arribar ben aviat al reconeixement formal de la llibertat d'expressió i a l'acceptació del positivisme com a mètode científic. "D'aquesta manera, el relaxament dels enfrontaments ideològics, d'una banda, i l'enfortiment del sector corporatiu i professional dels intel·lectuals, de l'altra, faran possible una major coherència de la societat barcelonina en contra de la dinàmica centralista de l'estat espanyol", conclouen Casassas i Coll. També poc després del terrabastall, en concret des del 28 de febrer del 1879, es va permetre l'entrada de dones, convenientment acompanyades de socis, en actes que organitzava l'entitat.

Com se sap, l'Ateneu Lliure va ser un fracàs, en la seva voluntat integradora i oberta, i el 1882 va haver de tancar. No va aconseguir mai superar l'estigma de ser un mer casino de les forces republicanes, diuen Casassas i Coll. Els socis decebuts van tornar a l'Ateneu Barcelonès.

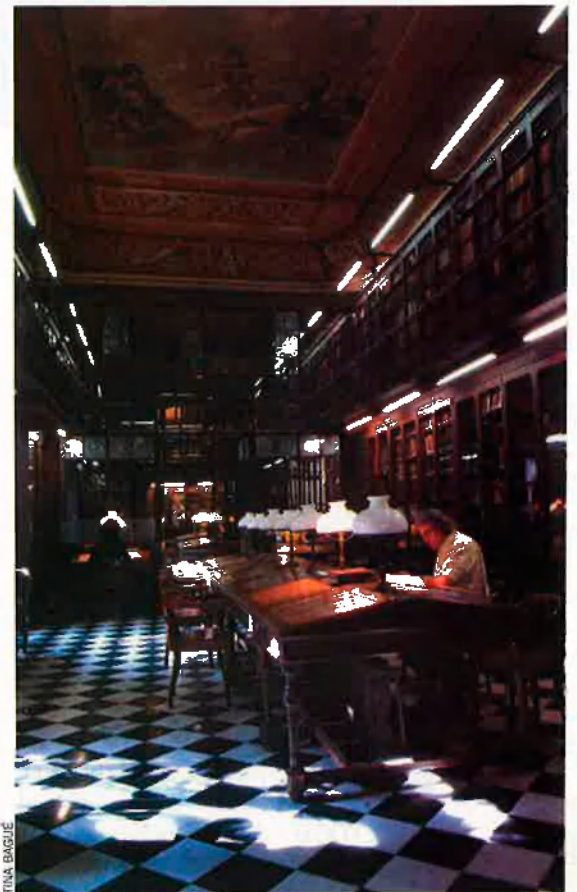
Valentí Almirall hi tornà per la porta gran, catorze anys després. El 1896 n'assoleix la presidència. Un any abans, amb la presidència d'Àngel Guimerà, l'Ateneu Barcelonès és un cop més un paradigma de la història del país, en concret del catalanisme, entès, escriuen aquest cop Joaquim Coll i Jordi Llorens, no pas com un partit, sinó com un moviment. L'Ateneu va esdevenir el lloc privilegiat, des del 1895, i amb el triomf de la candidatura formada per Guimerà com a president i Joan Maragall com a secretari, d'uns primers contactes que,

anys més tard, amb el canvi de segle, conduïren a aliances polítiques i culturals de primera magnitud.

"L'èxit de 'l'assalt catalanista' a l'Ateneu constituirà el punt central d'un programa intervencionista, de conquesta de nous espais públics i plataformes ciutadanes", escriuen Coll i Llorens.

Quan l'any 1906 l'Ateneu deixa l'edifici del Teatre Principal per instal·lar-se en el palau del baró de Savassona del carrer de la Canuda, deixa enrere el que podia quedar d'intolerància, però també el fred. Els socis de l'Ateneu de la Rambla havien de seure a la sala de lectura amb l'abric i el barret posats, com es veu en un dibuix de la *Il·lustració Catalana* reproduït en el llibre. Com se sap, la magnífica calefacció de la seu actual va ser un dels elements que més va contribuir a l'èxit de l'entitat, des de Josep Pla, que va deixar la Casa de l'Arduca per no tenir calefacció, fins als centenars i centenars d'estudiants, escriptors, rendistes i jubilats que s'hi han fet socis.

Lluís Bonada

Una de les nombroses sales de lectura de la Biblioteca de l'Ateneu, totes amb calefacció.

moderat Narcís Carbó va liderar una llista única, a la resta de les seccions va haver-hi confrontació electoral, amb el triomf del conservadorisme bel·ligerant, i l'elecció a la presidència d'Ignasi Maria de Ferran, provinent dels grups més conservadors de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. El seu discurs presidencial va acabar d'encendre els elements liberals, les polèmiques van proliferar pertot arreu i l'autoritat de la junta va quedar malmesa.

Les tensions i la crispació van desestabilitzar l'entitat, amb llargues discussions sobre la llibertat d'expressió, entre el gener i el març del 1878, els mesos que Almirall deixa l'entitat i crea l'Ateneu Lliure. Tot plegat produirà una riuada de dimissions, tant a la Junta, bo i començant pel president, com a les seccions, fins que un nou president moderat i la sortida d'Almirall i alguns amics seus –però no tots, com Gener i Estasén, que es fan socis del nou Ateneu sense renunciar a l'Ateneu Barcelonès– calma una mica la situació.

Aquest 1877-1878, la història de l'Ateneu Barcelonès és la història del país, com tantes etapes de la història de l'Ateneu. El microcosmos de l'entitat és el cosmos català, amb una societat dividida entre una dreta intolerant, reaccionària, tancada al progrés científic i cultural i amb pudor de sagristia, i una burgesia liberal, tolerant i laica, amarada de l'es-